

HADITH

Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi
International Journal of Hadith Researches
المجلة الدولية لأبحاث الحديث

Temmuz | July | يوليو | 2025, 14: 212-234

Hız. Peygamber Devri Arap Yarımadası - Mısır (Kıpt) İlişkileri ve Kıpt Asıllı Sahâbîler

Arabian Peninsula - Egypt (Copt) Relations in the Period of the Prophet Muhammad and Companions of Copt Origin

علاقات شبه الجزيرة العربية - مصر (القبط) في عهد النبي ﷺ و الصحابة من أصل قبطي

Mehmet Efendioğlu

Doç. Dr. | Associate Professor Dr.
Şeyh Edebali University | Faculty of Theology
Bilecik | Türkiye

E-mail: efendioglu1@hotmail.com

ORCID: orcid.org/0000-0001-9278-2596

RORID: <https://ror.org/00dzfx204>

Makale Bilgisi | Article Information

Makalenin Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received Date: 22.05.2025

Kabul Tarihi | Accepted Date: 29.07.2025

Yayın Tarihi | Published Date: 31.07.2025

Yayın Sezonu | Pub. Date Season: Temmuz | July

DOI: 10.61218/hadith.1703704

Atıf | Citation: Efendioğlu, Mehmet. "Hz. Peygamber Devri Arap Yarımadası - Mısır (Kıpt) İlişkileri ve Kıpt Asıllı Sahâbîler". *HADITH* 14 (Temmuz 2025), 212-234.

Etik Beyan | Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. | It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Mehmet Efendioğlu)

Çıkar Çatışması | Competing Interests: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. | No conflict of interest declared.

Finansman | Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. | No external funding was used to support this research.

Yayıncı | Published by: Veysel Özdemir.

İntihal | Plagiarism: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. | This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hadith> | mail: index.hadith@samsun.edu.tr

Hız. Peygamber Devri Arap Yarımadası - Mısır (Kıpt) İlişkileri ve Kıpt Asıllı Sahâbîler*

Doç. Dr. Mehmet Efendioğlu

Anahtar Kelimeler:	Öz
Hadis Sahâbe Sahâbe Tarihi Arap Yarımadası Mısır	Arap asıllı olan ve İslâm davetini Arap Yarımadası'nda gerçekleştiren Hz. Peygamber'in muhatapları da doğal olarak Araplar olmuştur. Bu durum bazı kimseleri, Hz. Peygamber'i Arapların peygamberi olarak düşünmeye, İslâm'ı da Araplara has bir din gibi değerlendirmeye sevk etmiştir. Oysa Hz. Peygamber'in muhataplarına ve kendisine inananlara bakıldığında, bunlar arasında Araplar dışında Benî İsrâil, Habeş, Fars, Rûm ve Kıpt asıllıların da bulunduğu görülmekte, dolayısıyla Hz. Peygamber ve İslâm'ın bütün insanlara gönderilmiş bir din olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber kendi döneminde Arapların yanı sıra komşu devletler ve milletlerle de ilgilenmiş, yöneticilerine İslâm'a davet mektupları göndermiş, diğcr milletlere mensup muhataplarına özel alaka göstermiştir. İlgilendiğı milletlerden biri, Mısır'ın yerli halkı olan Kıptîlerdir. O, Mısır'ın Kıpt yöneticisi Cüreyc b. Mîna'ya İslâm'a davet mektubu göndererek iyi ilişkiler kurmuş, Müslümanlara Kıpt asıllı insanlara iyi muamelede bulunmasını tavsiye etmiş, bu yolla Kıpt asıllı bazı kimselerin İslâm'a girmesini sağlamıştır. Bu makalede, Hz. Peygamber dönemi Arap Yarımadası - Mısır (Kıpt) ilişkileri ele alınacak, Hz. Peygamber'in ashâbı arasında yer alan Kıpt asıllılar araştırılacaktır. Ek olarak tespit edilenler hakkında temel kaynaklara dayanarak biyografik bilgi verilecek, Efendimizden hadis nakledip etmediklerine özellikle değinilecektir.

Arabian Peninsula - Egypt (Copt) Relations in the Period of the Prophet Muhammad and Companions of Copt Origin

Keywords:	Abstract
Hadith Companions Companions History Arabian Peninsula Egypt	The addressees of the Prophet Muhammad, who was of Arab origin and carried out the invitation to Islam in the Arabian Peninsula, were naturally Arabs. This situation led some people to think of the Prophet Muhammad as the prophet of the Arabs and to evaluate Islam as a religion specific to the Arabs. However, when we look at the addressees of the Prophet Muhammad and those who believed in him, we see that in addition to Arabs, there were also people of Israelite, Abyssinian, Persian, Byzantine and Coptic origins among them. Therefore it is understood that the Prophet Muhammad and Islam were a religion sent to all people. During his time, the Prophet Muhammad was interested in neighboring states and nations as well as Arabs, sent letters of invitation to Islam to their rulers, and showed special interest in his addressees from other nations. One of the nations he was interested in was the Copts, the indigenous people of Egypt. He established good relations with Jurayj ibn Mina, the Coptic ruler of Egypt, by sending a letter of invitation to Islam, advised Muslims to treat people of Coptic origin well, and in this way enabled some people of Coptic origin to embrace Islam. In this article, the Arabian Peninsula - Egypt (Coptic) relations during the time of the Prophet will be discussed, Coptic origins among the companions of the Prophet will be investigated, biographical information will be provided based on primary sources about those identified, and special attention will be paid to whether or not they narrated hadiths from the Prophet.

* Bu makale, tarafımdan hazırlanan ve yayınlanmış olan *Arap Olmayan Sahâbîler* adlı yüksek lisans tezi esas alınarak kaleme alınmıştır. Tez için bkz. Mehmet Efendioğlu, *Arap Olmayan Sahâbîler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayını, 2011) / This article is based on my master's thesis titled Non-Arab Companions, which I prepared and published. For the thesis, see: Mehmet Efendioğlu, *Non-Arab Companions* (İstanbul: Marmara University Faculty of Theology Foundation Publications, 2011).

Giriş

Yahudiler tarafından “Mısrayım” olarak isimlendirilen Mısır, Batı dillerinde “Egypt” ismiyle anılmakta, bu isim de Yunanca “Egyptos” kelimesinden gelmektedir.¹ İslâm devrinde kısaltılmış olarak “Kıpt” şeklini alan bu kelime sonradan Mısır’ın yerli ahalisinin ismi olarak kullanılmaya başlanmıştır.² Mısırlılar, mahallî dilleri olan “Koptça”yı İslâm’dan önceki her devirde ve İslâm sonrası dönemlerde hep korumuşlar ve konuşmaya devam etmişlerdir.³

Modern araştırmaların verilerine göre Mısır’ın tarihi milâttan önce 3500 yıllarında başlar.⁴ Mısırlılar bu tarihten itibaren “Firavun” adı verilen krallar tarafından idare edilmiş ve parlak bir medeniyet ortaya çıkarmışlardır. Bazen imparatorluk bazen de krallık şeklinde kendini gösteren Mısır yönetimleri milâttan önce VII. asra kadar geçen süre içinde bağımsız bir şekilde yaşamıştır.⁵ Sözü edilen tarihten sonra kurulan çeşitli imparatorlukların, büyük zenginliğe ve kültüre sahip olan Mısır’ı ele geçirme gayretleri yerli halk Kıptîler için bağımsızlık anlamında sonun başlangıcı olmuştur. Milâttan önce 671 tarihinde Asur kralı Asarhaddon (saltanatı: M.Ö. 681-660), 525 tarihinde ise Pers İmparatoru Kambis II (saltanatı: M.Ö. 529-522) Mısır’ı işgal etmiş, Mısırlılar zaman zaman ülkelerini kurtarmak için harekete geçmişlerse de başarı elde edilememiş, işgal M.Ö. 332 yılına kadar sürmüştür.⁶

Milâttan önce 332 yılı sonlarına doğru Makedonya Kralı Büyük İskender (saltanatı: M.Ö. 356-324) Mısır’ı işgal etmiştir. Onun kısa süren işgalinden sonra yönetimi Ptolemeler ele geçirmiş, bunların yönetimi de M.Ö. 30 yılında Romalılar Mısır’ı ele geçirinceye kadar sürmüştür.⁷

Romalıların istilâsından sonra Mısır bağımsızlığını tamamen yitirmiş, önce Doğu Roma’nın daha sonra da Bizans İmparatorluklarının bir eyaleti haline gelmiştir. Bu nedenle Mısır, artık bunların tarihleri içerisinde ele alınmaya başlanmıştır.⁸ İslâm’ın ortaya çıkış tarihi olan milâdî 610 tarihinde Mısır hâlâ Bizans’ın bir eyaleti konumunda idi.

Tarihin eski dönemlerinden itibaren Mısır ile yakın ilişki içerisinde bulunan Roma, Bizans ve Pers imparatorluklarından intikal eden kaynaklarda Mısır ve Kıptîler hakkında detaylı bilgi bulunmaktadır.⁹ Buna karşılık, Mısır ve Kıptîlerle komşu olan Araplar’da yazılı kültür ve malzeme söz konusu olmadığı için Arap – Kıpt ilişkileri hakkında bilinenler çok azdır. Bu konuya dair yazılı ilk

¹ Takıyyüddîn Ahmed b. Alî el-Makrîzî, *Târîhu’l-Ekbât*, nşr. Abdülmecîd Riyâb (Kahire: Dâru’l-Fazîle, 1416/1995), 17-18; Yusuf Ziya Özer, *Mısır Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1939), 7.

² Besim Darkot, “Mısır”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1971), 8/217-218; DiA, “Kıptîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/423-425.

³ Alexandr A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Arif Müfid Mansel (Ankara: Maarif Matbaası, 1943), 111.

⁴ M. Şemsettin Günaltay, *Suriye – Filistin* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987), 19.

⁵ Afet İnan, *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1956), 64.

⁶ M. Şemsettin Günaltay, *İran Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987), 235.

⁷ Arif Müfit Mansel, *Mısır ve Ege Tarihi Notları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1938), 264.

⁸ Sabrî Ebû’l-Hayr Selîm, *Târîhu Mısır fi’l-asrî’l-Bizantî* (Kahire: Ayn li’l-Dirâsât ve’l-Buhûs el-İnsâniyye, 2001), 17.

⁹ Muhammed Mebrûk Nâfi’, *Târîhu Mısır el-İslâmiyye* (Kahire: Matba’atü Şubrâ, 1358/1939), 32 vd.

bilgiler Hz. Peygamber dönemine dayanmakta, ancak bunlar da ulaşan az sayıdaki rivayetle sınırlı kalmaktadır. Bu döneme dair en yaygın bilgiler, Hz. Peygamber'in Mısır Mukavkısı Cüreyc b. Mînâ'ya (ö. 21/641'den sonra) gönderdiği mektup¹⁰ ile Müslümanların Kıpt asıllılarla karşılaşmasından sonra onlara iyi davranmalarını tavsiye eden hadisleridir.¹¹ Asıl detaylı bilgiler ise, Müslümanların Hz. Ömer devrinde hicrî 20 (640) yılında Mısır'ı fethi ve fetihden sonraki dönemlere aittir.¹²

İslâm Tarihi boyunca Mısır ve Kıptîleri konu edinen müstakil birçok eser kaleme alınmıştır. Bunlar arasında özellikle İbn Abdilhakem el-Mısırî'nin (öl. 257/870) *Fütûhu Mısır ve ahabâruhâ'sı*,¹³ İbn Yûnus el-Mısırî'nin (ö. 347/958) *Târîhu Mısır*'ı,¹⁴ el-Makrîzî'nin (ö. 845/1442) *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr*'ı,¹⁵ İbn Tagrîberdî'nin (ö. 874/1470) *en-Nücûmü'z-zâhire'si*¹⁶ ve es-Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *Hüsnu'l-muhâdara'sı* en çok bilinenlerdendir.¹⁷ Modern dönemlerde Batı'da Alfred J. Butler (ö. 1936),¹⁸ J. Grafton Milne (ö. 1951)¹⁹ ve Gaston Wiet (ö. 1971)²⁰ bu konuda birer eser kaleme almıştır. İslâm dünyasında yazılanlar arasında Seyyid el-Bâz el-Arînî'nin *Mısır el-Bizantiyye*,²¹ Abdüllatîf Ahmed Ali'nin *Mısır ve'l-İmparatoriyyetü'r-Rumaniyye*,²² Mustafa el-Abbâdî *Mısır mine'l-İskender el-Ekber ile'l-fethi'l-Arabî*,²³ isimli eserleri en çok bilinenlerdir. Ülkemizde ise Arif Müfit Mansel *Mısır ve Ege Tarihi Notları*,²⁴ Yusuf Ziya Özer de *Mısır Tarihi* isimli birer eser telif etmiştir.²⁵

Yakın geçmişte ve günümüzde Mısır ve Kıptîlere dair birçok akademik çalışma yapılmış, çeşitli makaleler kaleme alınmıştır. Ancak bu çalışmalarda Arap- Mısır ilişkilerine geniş bir şekilde yer

¹⁰ Muhammed Hamidullah, *el-Vesâiku's-siyâsiyye li'l-Ahdi'n-Nebevî ve'l-Hilâfeti'r-râşide* (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1407/1987), 135 vd.; Hâmid Süleyman, *Kıssatü fethi Mısır mine'l-Kıptiyyeti ile'l-İslâm* (Kahire: el-Mektebü'l-Arabî li'l-Maarif, 1988), 25.

¹¹ Hadisler hakkında bk. Abdurrahmân b. Abdillâh b. Abdilhakem el-Mısırî, *Fütûhu Mısır ve ahabâruhâ* (Leiden: Matbaatü Brill, 1920), 2 vd.; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, 1955, "Fezâilü's-sahâbe", (2543).

¹² Şükrü Faysal, *Hareketü'l-fethi'l-İslâmî fi'l-karni'l-evvel* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1982), 107 vd.; Cemal Abdülhâdî, *el-Fütûhâtü'l-İslâmiyye - Fethu Mısır* (Kahire: Dâru'l-Vefâ, 1999), 14 vd.

¹³ İbn Abdilhakem, *Fütûhu Mısır ve ahabâruhâ*, (Leiden: Matbatü Brill, 1920).

¹⁴ Abdurrahmân b. Ahmed b. Yûnus el-Mısırî, *Târîhu Mısır*, cem' ve thk. Abdülfettâh Fethî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000).

¹⁵ Takıyyüddîn Ahmed b. Alî el-Makrîzî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hutat ve'l-âsâr- el-Hutatü'l-Makrîziyye* (London: Mektebetü'l-Furkân, 1995).

¹⁶ Cemâlüddîn Ebü'l-Mehâsin Yusuf İbn Tagrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire fi mülûki Mısır ve'l-Kâhire* (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Misriyye, 1972).

¹⁷ Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Hüsnu'l-muhâdara fi ahabâri Mısır ve'l-Kâhira*, nşr. Halîl el-Mansûr (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997).

¹⁸ Alfred J. Butler, *The Arab Conquest of Egypt* (London: Oxford Press, 1902).

¹⁹ J. Grafton Milne, *A History Of Agypt Under Roman Rule* (London: Methuen Co. Limited, 1924).

²⁰ Gaston Wiet, *Histoire de la Nation Egyptienne 4: L'Egypte arabe* (Paris: Librairie Plon, 1937).

²¹ Seyyid el-Bâz el-Arînî, *Mısır el-Bizantiyye* (Kahire: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1961).

²² Abdüllatîf Ahmed Ali, *Mısır ve'l-İmparatoriyyetü'r-Rumaniyye* (Kahire: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1972).

²³ Mustafa el-Abbâdî, *Mısır mine'l-İskender el-Ekber ile'l-fethi'l-Arabî* (Kahire: Mektebetü'l-Anglo el-Misriyye, 1999).

²⁴ Arif Müfit Mansel, *Mısır ve Ege Tarihi Notları*, İstanbul: 1938.

²⁵ Yusuf Ziya Özer, *Mısır Tarihi*, Ankara: 1939.

verildiği halde Kıpt asıllı olup da Hz. Peygamber ile gelip görüşen ve sahâbî olma şerefini elde eden kimselere dair müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Görebildiğimiz kadarıyla bu konuda en derli toplu bilgi, Arap olmayan sahâbîlere dair kaleme alınmış bir yüksek lisans çalışmasında Kıpt asıllı sahâbîlere ayrılan özel başlıkta bulunmaktadır.²⁶ Bunun dışında konuyu özel olarak ele alan bir çalışma ile karşılaşmamıştır.

Bu makalede, Hz. Peygamber dönemi Arap Yarımadası – Mısır (Kıpt) ilişkileri ele alınacak, Hz. Peygamber'in ashâbı arasında yer alan Kıpt asıllılar araştırılacak, tespit edilenler hakkında temel kaynaklara dayanarak biyografik bilgi verilecek, Efendimizden hadis nakledip etmedikleri konusuna özellikle değinilecektir.

1. Hz. Peygamber Dönemi Arap Yarımadası – Mısır (Kıpt) İlişkileri

İslâm'ın ortaya çıktığı tarihlerde ve Hz. Peygamber devrinde Mısır'ın içişleri oldukça karmaşıktı. İskenderiye şehri o sırada hem mülkî-siyâsî hem de dinî idarenin başşehri konumundaydı. Uzun zamandır Bizans hâkimiyeti altında yaşayan Mısır halkı artık tamamen Hristiyanlaşmıştı.²⁷ Gerek mülkî idarenin gerekse dinî teşkilâtın üst düzey görevlileri Bizans tarafından tayin olunurdu. Mezhepleri ayrı olan Bizans kilisesi ile Mısır kilisesi arasında sürekli çekişmeler yaşanmaktaydı.²⁸ Buna bir de, zayıf kalan Bizans İmparatorluğu yöneticilerinin halka çok yüksek oranlı vergiler yüklemesi eklenince buradaki karışıklık ve huzursuzluk boyutunun ne denli büyük olacağı daha iyi anlaşılabacaktır.²⁹

Bu karışıklıkların sürüp gittiği milâdî VI. asrın ilk çeyreğinde Mısır'ın başında lakabı Mukavkis, adı da Cüreyc b. Mînâ (Georgios Minas) olan ve burayı Bizans İmparatorluğu adına yöneten yerli bir idareci vardı.³⁰ Hicretin 7. (628) yılında Hz. Peygamber komşu ülkelerin devlet başkanlarına İslâm'a davet mektupları gönderirken Mukavkis'a da özel bir mektup göndermiş, mektubu getiren elçi Hâtıb b. Ebî Beltea (öl. 30/650) onu İskenderiye'de kendisine teslim etmiştir.³¹ Mukavkis mektubu alıp okuduktan sonra Hz. Peygamber'e yazılı kısa bir cevap ile çeşitli hediyeler göndermiştir.³² Onun elçiyi iyi karşılaması İslâm'a girdiği şeklinde yorumlanmış ve sahâbe tabakâtı kitaplarında kendisine yer verilmesine neden olmuş,³³ ancak bunu kanıtlayacak açık bir delil elde edilememiştir. Aksine,

²⁶ Mehmet Efendioğlu, *Arap Olmayan Sahâbîler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2018), 279-292.

²⁷ Cemal Abdülhâdî, *el-Fütûhâtü'l-İslâmiyye - Fethu Mısır* (Kahire: Dâru'l-Vefâ, 1999), 16 vd.

²⁸ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1991), 1/312 vd.

²⁹ Carl H. Becker, "Mısır/Fethi", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1971), 8/218-242.

³⁰ Mukavkis Cüreyc b. Mînâ'nın kimliği hakkında detaylı bilgi için bk. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/314-315; Cemal Bedevî, *Müslimûn ve Ekbât mine'l-mehd ile'l-mecd* (Kahire: Dâru's-Şurûk, 1420/2000), 80-92.

³¹ Muhammed Rıza, *Muhammed Resûlullah* (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1966), 269-270; Ahmed Âdil Kemâl, *el-Fethu'l-İslâmî li-Mısır* (Kahire: eş-Şeriketü'd-Düveliyye li't-Tibâ'a, 1423/2003), 221-246.

³² Hamidullah, *el-Vesâiku's-siyâsiyye*, 136 vd.; Süleyman, *Kıssatü fethi Mısır*, 29.

³³ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-sahâbe*, nşr. Âdil b. Yusuf el-Azâzî (Riyad: Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, 1419/1998), 5/2648.

Müslümanlar hicretin 20. ve 21. (640-641) yıllarında Mısır'ı fethettikleri sırada kendisinin hâlâ burada Hıristiyan bir kişi olarak işbaşında bulunduğu ve Müslümanların burayı onun elinden aldıkları bilgisi bulunmaktadır.³⁴

Özetle söylemek gerekirse, Mısır ve Mısır'ın yerli halkı Kıptîler milâttan önce VII. asra kadar bağımsız olarak yaşamışlar, ancak bu tarihten sonra Asurlular, Persler, Büyük İskender, Romalılar ve son olarak Bizanslılar'ın idaresinde kalmışlardır. Hz. Peygamber devrinde olumlu yönde başlayan Mısır-İslâm ilişkileri Hz. Ömer devrinde (13-23/634-643) daha da derinleşmiştir. Nihayet Müslümanlar Bizans'ı mağlup ederek bölgeden çıkarmış ve Mısır İslâm coğrafyasının bir parçası haline gelmiştir.

2. Kıpt Asıllıların Arap Yarımadasına İntikal Yolları

İslâm'dan önce, çevresindeki ülkelerle genel olarak iyi ilişkiler içinde bulunan Arap Yarımadası halkının en az alâka kurduğu yer Mısırdı. Bunu çeşitli sebeplere bağlamak mümkündür. En önemli sebeplerden biri, Mısır'ın bağımsız bir devlet olmayıp Bizans İmparatorluğunun bir eyâleti konumunda bulunması, dolayısıyla Mısır'la sürdürülen ilişkilerin daha çok Bizans'la sürdürülmüş kabul edilmesidir. Buna kara sınırının azlığı, yarımadanın büyük bir kısmına çok uzak olması ve İslâm'dan hemen önceki tarihlerde içişlerinin karışık bir vaziyette bulunması gibi sebepler de ilâve edilebilir.³⁵

Arap Yarımadası ile Mısır arasında az da olsa ticarî alâkalar vardı.³⁶ Milâdî 605 yılı civarında Mısır'dan kalkıp Yemen'e giden inşaat malzemesi yüklü bir gemi Cidde açıklarında karaya oturmuş, bundan haberdar olan Mekkeliler gemideki malzemeyi Kâbe inşaatında kullanmak üzere satın almışlardır. Bu hadise, Mısırlıların Arabistan'a zaman zaman ticaret için geldiklerini göstermektedir.³⁷ Arap tüccarlar ise Basra Körfezi'ne ve Mezopotamya'ya gelen uzakdoğu mallarını buradan alıp Mısır'a ve başka yerlere taşırlar, dönerlerken de Arap Yarımadası'nda ihtiyaç duyulan ticarî eşya ve köle getirirlerdi.³⁸ Tespit ettiğimiz Kıpt asıllı sahâbîlerden köle olan Ebû Râfi' el-Kıbtî (öl. 40/660), Cebr b. Abdillâh el-Kıbtî (öl. 63/682) ve Ya'kub el-Kıbtî (öl. 73/692 civarında) bu yolla Arabistan'a gelmiş olmalıdırlar.

³⁴ Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1413/2012), 1460-1461; Selîm, *Târîhu Mısır fî'l-asri'l-Bizantî*, 160 vd.; İbrâhim Ahmed el-Adevî, *el-İmparatoriyyetü'l-Bizantiyye ve'd-devletü'l-İslâmiyye* (Kahire: Mektebetü Nehdati Mısır, 1370/1951), 44.

³⁵ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/313.

³⁶ Norman H. Baynes, *el-İmparatoriyyetü'l-Bizantiyye*, çev. Hüseyin Mûnis – Mahmûd Yusuf Zâyed (Kahire: Matba'atü Lecneti't-Te'lîf, 1950), 276 vd; Re'fet Abdülhamîd – Târik Mansûr, *Mısır fî'l-asri'l-Bizantî* (Kahire: Dâru Mısır el-Arabiyye, 2002), 322.

³⁷ Ebû Muhammed Abdûlmelik b. Hişâm el-Himyârî, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, nşr. Mustafa es-Sekâ ve dğr. (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1406/1985), 1/192.

³⁸ Neşet Çağatay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982), 32.

Hicretin 7. (628) yılında Hz. Peygamber komşu ülkelerin devlet başkanlarına İslâm'a davet mektupları gönderirken, Mısır Mukavkıs'ı Cüreyc b. Mînâ'ya da bir mektup göndermiş, bu mektup Kıpt asıllı sahâbîler açısından önemli sonuçlar doğurmuştur.³⁹ Mukavkıs, Hz. Peygamber'in mektubunu getiren elçi Hâtıb b. Ebî Beltea'yı (öl. 30/650) iyi bir şekilde ağırladıktan sonra onu yolcu ederken, Hz. Peygamber'e iletmek üzere çeşitli hediyelerle birlikte cariyeye ve köleler de göndermişti.⁴⁰ Mısır'dan dönen elçilik heyetine gönüllü olarak katılıp Medîne'ye gelen kimseler de vardı. Bunlar hepsi sonradan Müslüman olmuş ve tespit edilen Kıpt asıllı sahâbîlerin ekseriyetini teşkil etmişlerdir. Heyette Kıpt asıllı iki kız kardeş olan Mâriye el-Kıbtıyye (öl. 16/637) ile Sîrîn el-Kıbtıyye (öl. ?) vardı ki her ikisi de Mukavkıs tarafından Hz. Peygamber'in hizmetinde bulunmak üzere gönderilmişti.⁴¹ Me'bûr el-Kıbtî (ö. 60/679) ile Ya'kub el-Kıbtî el-Fihri (ö. ?) de aynı heyetle gönderilmiş hizmetçilerdir. Mâriye'nin köylüsü olan Salih el-Kıbtî (ö. ?) ise Mısır'dan dönen heyete kendi rızasıyla katılmıştır.

Kıpt asıllı sahâbîlerden bahsederken Ebû Râfi' el-Kıbtî'ye (öl. 40/660) özellikle değinmek gerekir. Hz. Peygamber'in istihbarat işlerinde istihdam ettiği kişilerden biri olan Ebû Râfi', terceme-i hali verilirken de işaret edileceği üzere Arap olmayan sahâbîler arasında 68 hadis rivayet etmekle ilk sırayı alma şerefini elde eden bir kişidir.⁴²

Hz. İsmâil'in annesi Hacer'in Mısırlı olması sebebiyle Kıptîler Hz. Peygamber tarafından Araplarla akraba ilân edilmişlerdir.⁴³ Bu ilânın, onları İslâm'a ısındırmak maksadıyla yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Kıptîlerden gruplar halinde veya fert olarak çok kimsenin İslâm'a girmemiş olması, Arap Yarımadası'nda yaşayan Kıpt asıllıların sayı olarak çok olmadığını gösterir. Kaynaklarda, Kıpt asıllı olduğu bilinen ancak adı zikredilmeyen kimselere de rastlanmaktadır.

Netice olarak denebilir ki, Bizans'ın bir eyâleti olan Mısır'ın Arap Yarımadası ile siyâsî ve ticarî alâkaları sınırlı olmuştur. İslâm'a giren ve sahâbe arasına katılan Kıpt asıllıların çoğu Hz. Peygamber'in Mukavkıs'a gönderdiği İslâm'a davet mektubundan sonra Mısır'dan Arap Yarımadası'na gelmişlerdir. Yarımada'da devamlı olarak yaşayan Kıptîlerin sayısı çok azdır.

³⁹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/314.

⁴⁰ Hamidullah, *el-Vesâiku's-siyâsiyye*, 136.

⁴¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1460-1461.

⁴² Ebû Abdîrrahmân Bakî b. Mahled el-Kurtubî, *Adedü mâ li-küllî vâhidin mine's-sahâbeti mine'l-hadis*, nşr. Ekrem Ziya el-Ömerî (Beyrut: y.y., 1984), 84.

⁴³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/6-7.

3. Kıpt Asıllı Sahâbîler

3.1. Cebr b. Abdillâh el-Kıbtî

Cebr b. Abdillâh, Mısır'ın yerli halkı olarak bilinen Kıptîlerdendir.⁴⁴ Mısır'da doğduğu tahmin edilmekte ise de doğum yeri ve tarihi ile Arap Yarımadasına intikal şekli hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Kuvvetli bir ihtimale göre Arap Yarımadası'na köle olarak getirilmiş ve Hicaz'da yaşayan Gıfâr kabilesinden Ebû Basra el-Gıfârî (öl. 20/640'dan sonra) tarafından satın alınmış, böylece önce onun kölesi, daha sonra da azatlısı olarak hayatını sürdürmüştür.⁴⁵

İslâm'a ne zamanı ve nasıl girdiği bilinmeyen Cebr'in tarih sahnesine çıkışı, hicretin 7. (628) yılında Hz. Peygamber'in komşu ülke devlet başkanlarına gönderdiği elçiler zamanına rastlar.⁴⁶ Hz. Peygamber Mısır'ı Bizans adına yöneten Mukavkis Cüreyc b. Mînâ'ya İslâm'a davet mektubu göndermeye karar verince,⁴⁷ önceden buraları bilen Hâtıb b. Ebî Beltea ile beraber aslen Mısırlı olup Mısır'ı ve Kıpt dilini bildiği anlaşılan Cebr b. Abdillâh'ı da beraberinde yardımcı olarak göndermiştir.⁴⁸

Kıptîlerin kendilerinden de sahâbî bulunduğu konusunda kendisiyle iftihar ettikleri⁴⁹ Cebr b. Abdillâh'ın Mısır dönüşünden sonraki hayatı hakkında kaynaklara detaylı bilgi intikal etmemiştir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra 50 küsûr sene daha yaşadığı nakledilmektedir. Çocuklarının Mısır'da oturduğu,⁵⁰ eski efendisi Ebû Basra'nın Mısır'ın fethine (20/640) katıldıktan sonra buraya yerleştiği ve burada vefat ettiği⁵¹ dikkate alınırsa, onun da Mısır'ın fethine iştirak edenlerden olduğu, fetihten sonra Ebû Basra ile memleketine yerleştiği söylenebilir.⁵²

Cebr'in hicretin 63. (682) yılında vefat ettiği bilinmekte,⁵³ ancak vefat yeri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Mısır'da vefat etmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

3.2. Ebû Râfi' el-Kıbtî

Asıl ismi Eslem veya İbrâhim olan, ancak daha çok künyesi ile meşhur olan Ebû Râfi' Kıpt asıllıdır.⁵⁴ Mısır'da doğduğu bilinmekte ise de Arap Yarımadasına ne zaman ve nasıl geldiği konusunda

⁴⁴ Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Abdilber el-Kurtubî, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî (Kahire: Dâru Nehdati Mısır, 1413/1992), 1/231.

⁴⁵ Efendioğlu, *Arap Olmayan Sahâbîler*, 279-280.

⁴⁶ İzzüddîn Ali b. Muhammed b. el-Esîr el-Cezerî, *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012), 171.

⁴⁷ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/314.

⁴⁸ Ahmet Naîm – Kamil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1976), 12/390.

⁴⁹ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Tecrîdü esmâi's-sahâbe* (Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârif, 1315), 1/76.

⁵⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 204.

⁵¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1631.

⁵² Ayrıca bk. Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Derru's-sehâbe fî-men de Hale Mısır mine's-sahâbe*, nşr. Hamza en-Neşretî ve dğr. (Kahire: el-Mektebetü'l-Kayyime, ts.), 44-45.

⁵³ Zehebî, *Tecrîdü esmâi's-sahâbe*, 1/76.

⁵⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1668-1669.

kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Ancak esir tüccarları tarafından getirilip burada satılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Ebû Râfî', İslâm'ın Mekke döneminde Hz. Peygamber'in amcası Abbâs b. Abdülmuttalib'in (öl. 32/652) kölesiydi. İslâm'a girmeyi arzulamasına rağmen efendisi Abbâs'ın müslümanlığını açıklamamış olması, onun İslâm'a girmesini geciktirmiş ve diğer müslümanlarla birlikte Medîne'ye hicret etmesine engel olmuştur.⁵⁵ Hicretin 2. (624) yılında gerçekleşen Bedir gazvesinde Ebû Râfî' henüz köleydi ve Mekke'de bulunuyordu.⁵⁶ Kaynaklarda verilen bilgilere göre o Mekkeli müşrikler tarafından, Bedir'de esir düşen yakınlarının fidyelerini görüşmek üzere bir mektupla Hz. Peygamber'e gönderilmiştir. Medîne'ye geldikten sonra Müslüman olduğunu açıklamış ve burada kalmak istediğini belirtmiş, ancak Allah Resûlü elçilik görevini dikkate alarak onun Medîne'de kalmasını uygun görmemiştir.⁵⁷ Mekke'ye döndükten sonra, İslâm'a girdiğini ilan etme konusunda kararlı olduğunu gören Abbâs, Hz. Peygamber'in hizmetinde kalmak kaydıyla onun Medîne'ye hicretine izin vermiştir.⁵⁸

Eski efendisi Abbâs'ın müslüman oluşunu Efendimize müjdelemesi üzerine âzâd edilen Ebû Râfî' i Hz. Peygamber, evinde hizmet eden hanımlardan biri olan Selma Ümmü Râfî' (öl. ?) ile evlendirmiş⁵⁹ bu ve diğer evliliklerinden Râfî', Hasan, Ubeydullah, Mu'temir (Mugîre), Ali ve Selmâ adlı altı çocuğu dünyaya gelmiştir.⁶⁰ Bedir gazvesi dışında Uhud (3/625) ve Hendek (5/627) başta olmak üzere Resûlullah'ın bütün gazvelerinde beraberinde bulunmuş, Hz. Peygamber'in oğlu İbrâhim (ö. 8/630) doğunca, onu Allah Resûlü'ne müjdelemiş ve bir hizmetçi ile mükâfatlandırılmıştır.⁶¹ Efendimiz, Meymûne bint Hâris (öl. 61/671) ile evlenmeye niyet ettiğinde onu bazı kimselerle birlikte Meymûne'yi istemek üzere Medîne'den Mekke'ye göndermişti.⁶²

Ebû Râfî', Hz. Peygamber'in vefatından sonra Medîne'de ikamet etmeye devam etmiş, Hulefâ-i Râşidîn devrinde çeşitli savaşlara katılmıştır. O, Mısır'ın fethinde (20/640) bulundu.⁶³ Cemel vak'ası (36/656) ve Sıffin savaşında (37/657) Hz. Ali'nin (öl. 40/660) yanında yer aldı. Hicrî 35 (655) yılında Hz. Osman ile aynı günlerde vefat ettiği rivayet edilmekte ise de, doğru olan görüşe göre o, 40 (660)

⁵⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Hâşimî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru Sadır, 1406/1985), 4/73-74.

⁵⁶ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 1319.

⁵⁷ Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, (Beyrut: Dâru Sadır, 1389/1969), 6/8.

⁵⁸ İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 1/83-85.

⁵⁹ Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *el-Ma'ârif* (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1402/1981), 145-146.

⁶⁰ Abdullah Aydın, "Ebû Râfî'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/211.

⁶¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1668-1669.

⁶² Aydın, "Ebû Râfî'", *DİA*, 10/211.

⁶³ Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, 1/207.

tarihinde Hz. Ali'nin hilâfeti günlerinde yaşı 90 civarındayken ⁶⁴ Medîne'de vefat etmiştir. ⁶⁵ Kûfe'de vefat ettiği de rivayet edilir. ⁶⁶

Hiz. Peygamber'den 68 hadis nakletmiş olan ⁶⁷ Ebû Râfi', aynı zamanda namaza başlama ile ilgili hadisleri içeren ancak günümüze ulaşmayan bir hadis cüz'ünün sahibi olarak bilinmektedir. ⁶⁸ Rivayet ettiği 68 hadisten dördü *Sahîhân*'da yer almış, bunlardan biri Buhârî, diğer üçü de Müslim tarafından tahrîc edilmiştir. ⁶⁹ Müsned sahiplerinden et-Tayâlisî (öl. 204/819) onun iki, ⁷⁰ el-Humeydî (öl. 219/834) dört, ⁷¹ Ahmed b. Hanbel de (öl. 241/855) 19 rivâyetine eserlerinde yer vermişlerdir. ⁷² Hadislerini doğrudan Hiz. Peygamber'den ve Abdullah b. Mes'ûd'dan (ö. 32/652) almıştır. Kendisinden ise Ebû Saîd el-Makburî (öl. 100/718), Atâ b. Yesâr (öl. 103/721), Süleyman b. Yesâr (öl. 107/725), Şurahbîl b. Sa'd (öl. 123/740), Amr b. Şerîd (öl. ?) ve oğlu Ubeydullah b. Ebî Râfi' (öl. ?) rivayette bulunmuştur. ⁷³ İslâm hukukunda şuf'a hükmüne delil teşkil eden "Komşu, komşunun şuf'asına başkalarından daha fazla hak sahibidir." hadisi onun merviyatındandır. ⁷⁴

3.3. Mâriye bint Şem'un el-Kıbtıyye

Ümmü İbrâhim künyesi ile bilinen Mâriye bint Şem'un, Mısır'ın yerli halkı sayılan Kıptîlerdendir. ⁷⁵ Babasının ismi Şem'un idi. Annesi ise, ismi zikredilmeden "Rum asıllı bir hanım"

⁶⁴ Ebû Râfi'in vefat yaşı ile ilgili bilgi Şîa kaynaklarında geçmektedir. Bk. Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Alî b. Ahmed en-Necâşî, *Ricâlü'n-Necâşî*, nşr. Musâ eş-Şübeirî (Kum: Müessesetü'n-Neşr el-İslâmî, 1407), 5.

⁶⁵ Radiyyüddîn Hasen b. Muhammed b. Hasen es-Sagânî, *Dürri's-sehâbe fî beyâni mevâdî'i vefeyâtî's-sahâbe*, nşr. Sâmi Mekki el-Ânî (Bağdad: Matba'atü'l-Ma'ârif, 1389/1969), 14.

⁶⁶ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, nşr. Şuayb el-Arnâvut ve dğr. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1410/1990), 2/16.

⁶⁷ Bakî b. Mahled, *Adedü mâ li-küllü vâhidin mine's-sahâbeti mine'l-hadîs*, 84.

⁶⁸ Muhammed Mustafa el-A'zamî, *Dirâsât fî'l-hadîsi'n-nebevî ve târihi tedvînihi* (Riyad: el-Mektebü'l-İslâmî, 1400/1980), 1/95.

⁶⁹ Ebû Zekeryâ İmâdüddîn Yahyâ b. Ebî Bekr el-Âmirî, *er-Riyâzu'l-müstetâbe fî ma'rifeti men ravâ fî's-Sahîhayn mine's-sahâbe*, nşr. Ömer ed-Deyrâvî Ebû Hâcele ve dğr., (Beyrut: Müessesetü'l-Ma'ârif, 1409/1988), 288.

⁷⁰ Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsned* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 130.

⁷¹ Ebû Bekr Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, *el-Müsned*, nşr. Habîbürrahman el-A'zamî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1409/1988), 1/251.

⁷² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/8, 390.

⁷³ Detaylı bilgi için bk. Efendioğlu, *Arap Olmayan Sahâbîler*, 288-289; Mustafa Yasin Baş, *Ebû Râfi'in Hayatı ve Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 18 vd.

⁷⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî ve dğr., (Kahire: el-Matba'atü's-Selefiyye, 1403/1982), "Şuf'a", 2.

⁷⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Medenî, *Sîretü İbn İshâk*, nşr. Muhammed Hamidullah (Konya: Hayra Hizmet Vakfı Yayınları, 1981), 251.

olarak tanıtılmaktadır.⁷⁶ Mısır'ın Ansına şehrinin Hafn köyünde doğmuştur.⁷⁷ Doğum tarihi belli değildir.⁷⁸

Mâriye, hicretin 7. (628) yılında, Hz. Peygamber'in komşu ülkelerin devlet başkanlarına elçiler ve İslâm'a dâvet mektupları gönderdiği günlerde tarih sahnesine çıkmaktadır. Söz konusu tarihte Hz. Peygamber, ashâbdan Hâtıb b. Ebî Beltea'yı Mısır yöneticisi Mukavkıs Cüreyc b. Mînâ'ya İslâm'a dâvet eden bir mektupla göndermişti. Mısır'da iyi karşılanan Hâtıb buradan dönerken, Mukavkıs ona Hz. Peygamber'e iletmek üzere çeşitli hediyeler vermiş,⁷⁹ bunlar arasında kaynaklarda "beyaz tenli, kıvrıkcık saçlı ve güzel" gibi vasıflarla tanıtılan Hz. Mâriye'yi de göndermişti.⁸⁰

Mısır- Medîne yolculuğu esnasında Hâtıb b. Ebî Beltea'nın delâletiyle müslüman olan⁸¹ Mâriye, hicrî 8 (629) tarihinde Medîne'ye geldikten sonra Hz. Peygamber onu Enes b. Mâlik'in (ö. 93/711) annesi Ümmü Süleym bint Milhân'ın (ö. ?) evinde misafir etmiş,⁸² daha sonra Meşrabetü Ümmi İbrâhim olarak bilinen bahçe evine nakletmiştir.⁸³ Hz. Peygamber'in diğer hanımlarının sahip oldukları bütün haklara o da sahip oldu.⁸⁴ Efendimizin en küçük oğlu olarak bilinen İbrâhim (ö. 8/629) Mâriye'den doğmuştur.⁸⁵

Mâriye bint Şem'ûn, Hz. Ömer'in (ö. 23/643) hilâfeti döneminde hicrî 16 (637) yılında Medîne-i Münevvere'de vefat etmiş, cenaze namazı bizzat Hz. Ömer tarafından kılınmış ve Cennetü'l-Bakî kabristanına defnedilmiştir.⁸⁶ Hadis kaynaklarına intikal eden iki rivayeti bulunmaktadır.⁸⁷

3.4. Me'bûr el-Kıbtî

Kıpt asıllı olup⁸⁸ Hz. Peygamber'in eşi Mâriye el-Kıbtıyye'nin ağabeyidir. İsmi kaynaklarda Hâbû olarak da zikredilmiştir.⁸⁹ Kız kardeşi Mâriye'nin doğum yeri olan Mısır'ın Ansına şehrinin Hafn

⁷⁶ Ebû Bekir Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzurî, *Ensâbü'l-eşrâf*, nşr. Muhammed Hamidullah (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1959), 449.

⁷⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/7.

⁷⁸ Mâriye el-Kıbtıyye hakkında kaleme alınmış küçük hacimli bazı el kitaplar bulunmakta, bunlarda genellikle yorumsuz olarak aynı bilgiler tekrar edilmektedir. Bk. Muhammed Ali Sâlih Kazenî, *es-Seyyidetü Mâriyetü'l-Kıbtıyye* (Kahire: Dâru Cevâmî'i'l-Kelim, ts.); Hâlid el-Hamûdî, *Ümmü'l-mü'minin Mâriyetü'l-Kıbtıyye* (Riyad: Dâru'l-Kâsım li'n-Neşr, ts.); Muhammed Ali Mahluf Adevî, *Mâriye el-Kıbtıyye* (Kahire: Dâru'l-Menâr, 1406/1986).

⁷⁹ Hamidullah, *el-Vesâiku's-siyâsiyye*, 136.

⁸⁰ Belâzurî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 449.

⁸¹ Aynur Uraler, "Mâriye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/63-64.

⁸² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/134-135.

⁸³ Belâzurî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 449.

⁸⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1959.

⁸⁵ İbn İshâk, *es-Sîre*, 251.

⁸⁶ Belâzurî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 449.

⁸⁷ Bakî b. Mahled, *Adedü mâ li-küllî vâhidin mine's-sahâbeti mine'l-hadîs*, 127.

⁸⁸ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 1059.

⁸⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1304-1305.

köyünde doğmuş olması kuvvetle muhtemeldir.⁹⁰ Doğum tarihi ve gençliği hakkında bilgi bulunmamaktadır.⁹¹

Hiz. Peygamber, hicretin 7. (628) yılında komşu ülkelerin devlet başkanlarına elçi ve İslâm'a davet mektupları gönderirken, Mısır'ın yöneticisi Mukavkıs Cüreyc b. Mînâ'ya, Hâtıb b. Ebî Beltea'yı göndermişti. Mısır'da iyi karşılanan Hâtıb, buradan dönerken Mukavkıs ona Hiz. Peygamber'e iletmek üzere çeşitli hediyeler vermiş,⁹² Me'bûr da bunlar arasında hizmetçi olarak gönderilmiştir.⁹³

Dinine bağlı samimi bir Hristiyan olduğu anlaşılan Me'bûr, Mısır'dan Medîne'ye gelirken Hâtıb tarafından kendisine yapılan İslâm'a girme teklifine olumlu yaklaşmamış, ancak Medîne'ye gelip Hiz. Peygamber'le görüştüktan sonra hemen Müslüman olmuştur.⁹⁴ Kız kardeşi Mâriye'nin Resûlullah'tan yakın ilgi görmesi ve hanımları arasına katılmasından sonra, yaşlı bir kişi olan ağabeyi Me'bûr da onun hizmetlerini üstlendi ve bundan dolayı sık sık yanına gidip gelmeye başladı.⁹⁵ Bunu gören münafıklar, Mâriye'nin yabancı olduğunu öne sürerek bir dedikodu başlatmış, dedikodular artınca Hiz. Peygamber Ali b. Ebû Tâlib'e (öl. 40/660) konuyu araştırması için talimat vermişti. Yapılan araştırmada Me'bûr'un, Mâriye'nin ağabeyi olduğu, hatta mecbûb⁹⁶ konumunda bulunduğu ortaya çıkmış ve konu kapanmıştır.⁹⁷

İsmi Hiz. Peygamber'e hizmet edenler arasında geçen⁹⁸ Me'bûr'un vefat tarihi bilinmemektedir.

3.5. Salih el-Kıbtî

Mısır'ın yerli halkı olan Kıptîlerdendir.⁹⁹ Bazı kaynaklarda hat benzerliğinden dolayı nisbesi el-Kurazî şeklinde kaydedilmişse de¹⁰⁰ bunun doğrusu el-Kıbtî şeklindeki zaptıdır.¹⁰¹ Salih, Mısır'ın Ansına şehrinin Hafn köyünde doğdu.¹⁰² Doğum tarihi ve gençliği hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Hicretin 7. (628) yılında Hiz. Peygamber komşu ülkelerin devlet başkanlarına İslâm'a davet mektupları gönderdiği zaman, Mısır yöneticisi Mukavkıs'a giden Hâtıb b. Ebî Beltea oradan, Mukavkıs

⁹⁰ Mâriye el-Kıbtîyye'nin doğum yeri hakkında bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/7.

⁹¹ Me'bûr el-Kıbtî hakkında kaleme alınmış bir makale için bk. Enes Ensar Erbay, "Hiz. Peygamber Devrinde Bir Hadım: Me'bûr el-Kıbtî Üzerine Bir Değerlendirme", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 10/2 (Aralık 2023), 53-66.

⁹² Hamidullah, *el-Vesâiku's-siyâsiyye*, 136.

⁹³ İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 4/1912.

⁹⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1305.

⁹⁵ Belâzurî, *Ensâbü'l-eşraf*, 450.

⁹⁶ Mecbûb, hayaları kesilip hadım edilmiş kimse demektir. Bk. Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ er-Râzî, *Mücmelü'l-lüga*, nşr. Züheyr Abdülmuhsin Sultan (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1406/1986), 1/175.

⁹⁷ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 1059.

⁹⁸ Belâzurî, *Ensâbü'l-eşraf*, 450.

⁹⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 680.

¹⁰⁰ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 558.

¹⁰¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 680.

¹⁰² Mâriye el-Kıbtîyye'nin köylüsüdür. Bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/7.

tarafından gönderilen çeşitli hediyeler yanında, sonradan Resûlullah'ın hanımları arasına katılacak olan Mâriye el-Kıbtıyye'yi de getirmişti.¹⁰³ Salih, Hz. Mâriye'nin köylüsü olup kendi rızasıyla Resûlullah'a gelen heyetin peşine takılmış ve Medîne'ye gelmiştir.¹⁰⁴

İslâm'a giriş şekli konusunda bilgi bulunmayan Salih'in bundan sonraki hayatı hakkında kaynaklarda bilgi verilmemiştir. Vefat yeri ve tarihi de bilinmemektedir.

3.6. Sîrîn el-Kıbtıyye

Kıpt asıllı sahâbî bir hanımdır.¹⁰⁵ Klasik kaynaklarda ismi Hanna ve Kaysara olarak da geçmektedir.¹⁰⁶ Mâriye el-Kıbtıyye'nin kız kardeşi olduğu¹⁰⁷ dikkate alınarak onunla aynı yerde doğduğunu söylemek mümkündür. Buna göre Sîrîn, Mısır'ın Ansına şehrinin Hafn köyünde doğmuştur.¹⁰⁸ Doğum tarihi ve gençlik hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır.

"Elçiler yılı" olarak bilinen hicretin 7. (628) senesinde Hz. Peygamber, komşu ülkelerin devlet başkanlarına İslâm'a dâvet mektupları götüren elçiler görevlendirmişti. Mısır'ın idarecisi Cüreyc b. Mînâ'ya giden Hâtıb b. Ebî Beltea oradan dönerken, Cüreyc kendisi ile Hz. Peygamber'e iletilmek üzere çeşitli hediyeler göndermiş,¹⁰⁹ Sîrîn de bunlar arasında Efendimize hizmet edecek bir hanım olarak gelmiştir.¹¹⁰ Yolda Hâtıb'ın delâletiyle İslâm'a giren Sîrîn, Medîne'ye geldikten sonra Hz. Peygamber onu şairi Hassân b. Sâbit (öl. 45/665) ile nikahlamış, gerçekleşen evlilikten oğlu Abdurrahmân b. Hassân (öl. 104/722) dünyaya gelmiştir.¹¹¹

Sîrîn'in bundan sonraki hayatı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamakta, vefat yeri ve tarihi de bilinmemektedir.

3.7. Ya'kub el-Kıbtî el-Fihrî

Aslen Mısır'ın yerli halkı sayılan Kıptîlerdendir.¹¹² Doğum yeri ve tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Sonradan Benû Fihr kabilesinin himayesine girdiği için el-Fihrî nisbesi ile de meşhur olmuştur. Bazı kaynaklarda Ya'kub el-Kıbtî ile aynı kişi zannedilerek karıştırılmış, ancak bunların isim benzerliği bulunan farklı iki kimse oldukları anlaşılmıştır.¹¹³

¹⁰³ Muhammed Rızâ, *Muhammed Rasûlullah*, 270.

¹⁰⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 680.

¹⁰⁵ İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 4/1868.

¹⁰⁶ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/318.

¹⁰⁷ İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 4/1868.

¹⁰⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/7.

¹⁰⁹ Hamidullah, *el-Vesâiku's-siyâsiyye*, 136.

¹¹⁰ Muhammed Rızâ, *Muhammed Rasûlullah*, 270.

¹¹¹ Mehmed Zihni Efendi, *Meşâhîru'n-nisâ*, sad. Bedreddin Çetiner (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1982), 1/392.

¹¹² Zehebî, *Tecridü esmâi's-sahâbe*, 2/143-144.

¹¹³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 680.

Ya'kub el-Kıbtî el-Fıhrî'nin tarih sahnesine çıkışı ve müslüman oluşu, hicretin 7. (628) yılında komşu ülkelerin devlet başkanlarına gönderilen elçiler ve İslâm'a dâvet mektupları zamanına rastlar. Hz. Peygamber tarafından Mısır idarecisi Mukavkıs Cüreyc b. Mînâ'ya gönderilen Hâtıb b. Ebî Beltea bu vazifesini ifa edip Medîne'ye dönerken Mukavkıs, Hz. Peygamber'e iletmek üzere çeşitli hediyeler göndermiş,¹¹⁴ Ya'kub da bunlar arasında hizmetçi olarak gelmiştir.¹¹⁵

Ya'kub, Medîne'ye geldikten sonra İslâm'a girdi ve Mescid-i Nebevî'nin cemaati arasına katıldı. Kendisinden nakledilen bir rivayete göre o, bir sabah namazını Hz. Peygamber'in cemaati olarak arkasında kılmış ve onun Kur'ân okuyuşundan o kadar etkilenmiş ki, o günden sonra böyle bir okuyuşu bir daha kimseden duymadığını söylemiştir.¹¹⁶

Kaynaklara intikal etmiş tek rivayeti bulunan¹¹⁷ Ya'kub el-Kıbtî el-Fıhrî'nin vefat yeri ve tarihi bilinmemektedir.

3.8. Ya'kub el-Kıbtî

Aslen Mısırlı olup Kıpt soyundan gelme bir sahâbîdir.¹¹⁸ Doğum yeri ve tarihi ile Arap Yarımadasına intikal şekli bilinmemektedir.

İslâm'ın Medîne döneminde yaşamış olan Ya'kub, Ensâr'dan sadece künyesi ile bilinen Ebû Mezkûr (ö. ?) isimli bir sahâbînin kölesi idi.¹¹⁹ Önceleri maddî durumu iyi olan Ebû Mezkûr, bir ara Ya'kub'u müdebber köle¹²⁰ statüsüne sokmuş, ancak daha sonra malî sıkıntılara düşmüş, hatta büyük bir borç yükü altına girmişti.¹²¹ Efendimiz, onun durumunu araştırıp da müdebber kölesi Ya'kub dışında hiçbir varlığının bulunmadığını öğrenince, Ya'kub'un bedelini ödeyecek birini aramış,¹²² Nuaym b. Abdillâh el-Adevî'nin (öl. 13/634) bu bedeli ödemesi üzerine Ya'kub ona intikal etmiştir. Hz. Peygamber bedeli aldıktan sonra, sıkıntı içindeki Ebû Mezkûr'a göndermiş ve kendisine, borçlarına ve çoluk çocuğuna harcamasını söylemiştir.¹²³

¹¹⁴ Hamidullah, *el-Vesâiku's-siyâsiyye*, 136.

¹¹⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 680.

¹¹⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 680.

¹¹⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 680.

¹¹⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 680.

¹¹⁹ Ebû Nüaym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, 5/2814.

¹²⁰ Müdebber, sahibi öldükten sonra hürriyetine kavuşması şartıyla âzâd edilen köledir. Bunun âzâd şekli sahibinin, "ben öldükten sonra hürsün" demesi şeklinde olur. Bk. İbn Fâris, *Mücmelü'l-lüga*, I, 345; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-u İslâmiyye ve Istılahat-ı Fikhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınları, 1985), 4/38-39.

¹²¹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 1272.

¹²² Müslim, "Zekât", 13.

¹²³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/369.

Resûl-i Ekrem Efendimizden naklettiği herhangi bir rivâyeti bulunmayan Ya'kub, uzun bir ömür yaşamış ve Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm'ın (öl. 73/692) Mekke'de Emevîlere karşı halîfeliğini ilân ettiği günlerde (64/683) vefat etmiştir.¹²⁴

Sonuç

“Hz. Peygamber Devri Arap Yarımadası- Mısır (Kıpt) İlişkileri ve Kıpt Asıllı Sahâbîler” konusunda yapılan bu araştırmadan elde edilen sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Gerek geçmişte gerekse günümüzde konusu Kıpt asıllı sahâbîler olan müstakil bir kitap veya makale çalışmasına rastlanmamıştır.

2. Temel İslâm kaynaklarının taranması neticesinde altısı erkek, ikisi hanım olmak üzere toplam sekiz Kıpt asıllı sahâbî tespit edilmiş, elde edilen bilgilerden hareketle hayatları hakkında bilgi verilmiştir. Sekiz sahâbîden üçünün hayatına dair hususî akademik çalışma yapıldığı veya biyografisinin yazıldığı görülmüş, kalan beş ismin ilmî anlamda biyografisi ilk defa bu makalede kaleme alınmıştır.

3. Tespit edilen sekiz Kıpt asıllı sahâbînin tamamının Arap Yarımadası'na köle olarak geldiği, burada köle statüsünde yaşadığı, bir kısmının sonradan hürriyetine kavuştuğu ortaya çıkmıştır.

4. Sekiz Kıpt asıllı sahâbîden sadece biri Mekke döneminde yaşamış, ancak iman etmemiş, hicretten sonra Medîne'de Müslüman olmuştur. Kalan yedi sahâbî ise Medîne'de Hz. Peygamber'le görüşmüş ve İslâm'a girmişlerdir.

5. Teyid edilemeyen biri hariç, Kıpt asıllı sahâbîlerin hepsi inanç itibariyle dinlerine bağlı samimî birer Hıristiyanken İslâm'ı din olarak benimsemişlerdir.

6. Yer bilmemek, Arapça konuşamamak ve köle statüsünde bulunmak gibi sebeplerden dolayı Kıpt asıllı sahâbîlere vâililik, âmillik ve kumandanlık gibi görevler verilmemiş, ancak özel birtakım işlerde istihdam edilmişlerdir.

7. Arap dilini iyi bilmemekten kaynaklı olsa gerek, Kıpt asıllı sahâbîlerden sadece üçü Hz. Peygamber'den hadis nakletmiş, bunlardan bir kişiden bir, bir kişiden iki, henüz Mekke döneminde Arap Yarımadası'na geldiği ve Arapça'yı iyi öğrendiği için de bir kişiden 68 hadis intikal etmiştir.

8. Kendisinden 68 hadis intikal eden sahâbî Ebû Râfi' el-Kıbtî'dir. Onun naklettiği hadislerden dördü *Sahîhân*'da yer almış, biri Buhârî, diğer üçü Müslim tarafından tahrîc edilmiş, kalanı ise sünen, müsned ve mu'cem türü hadis kaynaklarında yer almıştır. Ebû Râfi', aynı zamanda namaza başlama ile ilgili hadisleri içeren ancak günümüze ulaşmayan bir hadis cüz'ünün sahibi olarak bilinmektedir.

¹²⁴ Zehebî, *Tecridü esmâi's-sahâbe*, 2/143-144.

9. Kıpt asıllı sahâbîlerin sayısı burada tespit edilenlerle sınırlı değildir. Kaynaklarda ismi belirtilmeden Kıpt asıllı olduğundan bahsedilen kimseler de bulunmaktadır.

10. Kıpt asıllı sahâbîlerin varlığı ve tespiti, Hz. Peygamber'in sadece Araplar'a peygamber olarak gelmediğini, İslâm'ın bütün insanlara gönderilmiş evrensel bir din olduğunu göstermesi açısından da önemlidir.

Extended Abstract

The Prophet Muhammad was of Arab descent. As he carried out his mission of Islamic propagation within the Arabian Peninsula, his primary interlocutors were naturally the Arabs. This circumstance has led some individuals to perceive the Prophet as exclusively the prophet of the Arabs and to regard Islam as a religion confined to them. However, an examination of those who interacted with and believed in the Prophet reveals the presence of individuals of Israelite, Abyssinian, Persian, Roman, and Coptic origin among his followers. Thus, it becomes evident that both the Prophet Muhammad and Islam were intended for all of humanity.

The Prophet Muhammad not only engaged with the Arabs of his time but also showed interest in neighboring states and nations. He sent letters inviting their rulers to Islam and paid special attention to individuals from other peoples. One of the communities he showed interest in was the Copts, the indigenous people of Egypt. In 7th AH (628 AD) year, when he sent invitation letters to the heads of neighboring states, he also sent a letter to the Egyptian ruler al-Muqawqis, whose name was Jurayj ibn Mina. This letter had significant consequences for the Copts. al-Muqawqis treated the Prophet's envoy Hatib ibn Abi Balta'a with great hospitality, and upon his return sent various gifts to the Prophet along with some servants and slaves. There were also individuals who voluntarily joined the envoy and came to Medina. All of these people later embraced Islam and made up the majority of the Copt-origin Companions.

In the past and present, many works have been written and academic studies such as theses and articles have been conducted on Egypt and the Copts. However, these works and studies have generally focused on Arab-Egyptian relations and the conquest of Egypt by Muslims. Among the historical works written on this subject are some of the most well-known: *Futuh Mısır wa Akhbaruha* by Ibn Abd al-Hakam al-Mısri, *Tarikh Mısır* by Ibn Yunus al-Mısri, *al-Mawa'iz wa'l-I'tibar* by al-Maqrizi, *al-Nujum al-Zahira* by Ibn Taghribardi, and *Husn al-Muhadara* by al-Suyuti. In modern times, Western scholars have also produced works on this topic, such as *The Arab Conquest of Egypt* by Alfred J. Butler, *A History of Egypt Under Roman Rule* by J. Grafton Milne and *Histoire de la Nation Egyptienne 4: L'Egypte arabe* by Gaston Wiet. In the Islamic world, notable contributions include *Mısır al-Bizantiyya* by Sayyid al-Baz al-Arini, *Mısır wa'l-Imbaraturiyya al-Rumaniyya* by Abd al-Latif Ahmad Ali and *Mısır min al-Iskandar al-Akbar ila al-Fath al-Arabi* by Mustafa al-Abbadi. In Turkey, *Mısır ve Ege Tarihi Notları* by Arif Müfit Mansel and *Mısır Tarihi* by Yusuf Ziya Özer are noteworthy. However, as can be seen, these works generally provide information about Arab- Egyptian relations, and there has been no dedicated study on individuals of Coptic origin who came to meet the Prophet Muhammad and had the honor of becoming Companions (Sahaba). This article examines the relations between the Arabian Peninsula

and Egypt (Copts) during the Prophet's time, identifies individuals of Coptic descent among the Prophet's Companions, and based on primary Islamic sources and contemporary research, presents biographical information concerning them, with particular emphasis on whether they transmitted hadiths from the Prophet.

As a result of the research, it was determined that a total of eight people of Coptic origin, six men and two women, met with the Prophet, believed in him and joined his Companions. The names of the male companions are Jabr b. Abdillāh al-Qibtī, Abū Rafī' al-Qibtī, Ma'bur al-Qibtī, Salih al-Qibtī, Ya'qub al-Qibtī al-Fihri and Ya'qub al-Qibtī; and the female companions are Mariya bint Sham'un al-Qibtiyya and Sirin bint Sham'un al-Qibtiyya. The number of Companions of Coptic origin is not limited to those identified here. There are also people mentioned in the sources as being of Coptic origin without being named. All of the identified Coptic-origin Companions appear to have arrived in the Arabian Peninsula as slaves, lived there under the status of servitude, and some subsequently attained their freedom. With the exception of one individual whose background could not be fully confirmed, all were sincere Christians prior to accepting Islam.

Due to their foreign origin, linguistic limitations, and slave status, Coptic-origin Companions were not appointed to positions of governance, financial administration, or military leadership; however, they were employed in certain specialized tasks. Possibly owing to their limited proficiency in Arabic, only a modest number of hadiths have been transmitted from them. Among the eight individuals, one transmitted a single hadith, another two hadiths, and another Abū Rafī' al-Qibtī narrated sixty-eight hadiths. Abū Rafī' who is believed to have arrived in the Arabian Peninsula during the Meccan period and acquired a good command of Arabic, has four narrations recorded in the *Sahihān* (al-Bukhari and Muslim), with one reported by al-Bukhari and three by Muslim. The remainder are found in major collections of Sunan, Musnad, and Mu'jam. Furthermore, Abū Rafī' is noted to have compiled a now-lost hadith booklet focusing on the commencement of prayer.

The identification and acknowledgment of Companions of Coptic descent are significant as they underscore that the Prophet Muhammad was not sent exclusively to the Arabs, but rather that Islam is a universal religion addressing all of humanity.

ملخص موسع

النبي محمد ﷺ من أصل عربي. ولأنه بلغ دعوته الإسلامية في شبه الجزيرة العربية، كان مخاطبوه بطبيعة الحال العرب. هذا الأمر دفع بعض الناس إلى الاعتقاد بأن النبي محمد ﷺ رسول للعرب فقط، وأن الإسلام دين خاص بالعرب. غير أن النظر إلى المخاطبين برسالته وإلى من آمنوا به يُظهر أن من بينهم غير العرب أيضاً، مثل بني إسرائيل، والأحباش، والفرس، والروم، والأقباط. وهذا يدل على أن النبي محمد ﷺ والإسلام أُرسلا إلى جميع الناس. اهتم النبي محمد ﷺ في زمانه بجيرانه من الدول والشعوب بقدر اهتمامه بالعرب، فبعث رسائل إلى حكامهم يدعوهم إلى الإسلام. من الشعوب التي اهتم بها، هم الأقباط الذين هم سكان الأصليون لمصر. فقد أرسل النبي ﷺ رسالة دعوة إلى الإسلام إلى حاكم مصر القبطي جُريج بن مينا، وأقام علاقات طيبة معه. كان لهذه الرسالة المرسلة في السنة السابعة من الهجرة أثراً بالغة الأهمية على الصحابة ذوي الأصول القبطية. فقد استضاف المقوقس المبعوث حاطب بن أبي بلتعة، الذي حمل رسالة النبي بحفاوة، وأرسل إلى النبي هدايا متنوعة، بالإضافة إلى الجواري والعبيد ليُسَلِّموا إليه عند عودته إلى المدينة. وكان من بينهم من انضم إلى وفد المبعوثين العائدين من مصر طواعيةً. وقد أسلم جميع هؤلاء لاحقاً، وشكّلوا غالبية الصحابة ذوي الأصول القبطية الذين تم تحديدهم.

كُتبت العديد من الأعمال عن مصر والأقباط في الماضي والحاضر، كما أُنتجت دراسات أكاديمية مثل الأطروحات والمقالات، إلا أن هذه الأعمال والدراسات ركزت بشكل عام على العلاقات العربية المصرية والفتح اللاحق لمصر من قبل المسلمين. ومن بين تلك التي كُتبت حول هذا الموضوع في الماضي، أشهرها كتاب "فتوح مصر وأخبارها" لابن عبد الحكم المصري، وكتاب "تاريخ مصر" لابن يونس المصري، وكتاب "المواعظ والاعتبار" للمقريزي، وكتاب "النجوم الظاهرة" لابن تغري بردي، وكتاب "حسن المحاضرة" للسيوطي. وفي العصور الحديثة في الغرب، كتب ألفريد ج. بتلر عملاً حول هذا الموضوع بعنوان "الفتح العربي لمصر"، وج. جرافتون ميلن "تاريخ مصر تحت الحكم الروماني"، وغاستون فييت "تاريخ الأمة المصرية 4: مصر العربية". أما في العالم الإسلامي، فمن المؤلفات الجديرة بالذكر كتاب "مصر البنظية" للسيد الباز العريني، وكتاب "مصر والإمبراطورية الرومانية" لعبد اللطيف أحمد علي، وكتاب "مصر من الإسكندر الأكبر إلى الفتح العربي" لمصطفى العبادي؛ كما نجد في تركيا كتاب "ملاحظات على تاريخ مصر وبحر إيجه" لعارف مفيد مانسل، وكتاب "تاريخ مصر" ليوسف ضياء أوزر. كما هو واضح، ان هذه الدراسات تناولت عمومًا العلاقات العربية المصرية دون التطرق إلى الشخصيات ذات الأصل

القبطي الذين وفدوا إلى النبي محمد ﷺ، والتقوا به، ونالوا شرف الصحبة. وفي هذه المقالة، تم تناول العلاقات بين جزيرة العرب ومصر (القبط) في عهد النبي ﷺ، والبحث فيمن كان أصله من القبط من أصحاب النبي ﷺ. كما تم تقديم معلومات بيوغرافية مستندة إلى المصادر الإسلامية الأساسية والدراسات الحديثة حول من تم التوصل إليهم، مع التركيز بشكل خاص على مسألة روايتهم للحديث عن النبي ﷺ. وبنتيجة البحث، تبين أن ثمانية أشخاص من أصل قبطي، ستة رجال وامرأتان، التقوا بالنبي صلى الله عليه وسلم وآمنوا به وانضموا إلى صحابته. أسماء الرجال هم: جبر بن عبد الله القبطي، وأبو رافع القبطي، ومأبور القبطي، وصالح القبطي، ويعقوب القبطي الفهري، ويعقوب القبطي؛ أما الصحابييات فهنّ: مارية بنت شمعون القبطية، وسيرين بنت شمعون القبطية. ولا يقتصر عدد الصحابة من أصل قبطي على المذكورين هنا، بل هناك من ذكرتهم المصادر على أنهم من أصل قبطي دون ذكر أسمائهم. يتبين أن جميع الصحابة الأقباط جاؤوا إلى شبه الجزيرة العربية كعبيد، وعاشوا فيها في هذه الحالة، وقد تحرر بعضهم لاحقاً. وباستثناء شخص واحد لم يتم التأكد من حالته، فقد كانوا جميعاً ملتزمين بدينهم المسيحي بإخلاص قبل اعتناقهم الإسلام. وبسبب عدم معرفتهم الكافية بالعربية وكونهم عبيداً، لم يؤلوا مناصب مثل الإمارة أو الإدارة أو القيادة العسكرية، ولكنهم استخدموا في بعض الأعمال الخاصة. وقد تبين أنه قد أجريت دراسات أكاديمية خاصة أو كتبت سيرة ذاتية عن حياة ثلاثة من الصحابة الثمانية، كما كتبت السير العلمية للأسماء الخمسة الباقية لأول مرة في هذه المقالة.

لعدم معرفتهم اللغة العربية جيداً، لم تنتقل أحاديث كثيرة عن الصحابة ذوي الأصل القبطي. فقد روي عن واحد منهم حديث واحد، وعن آخر حديثان، وعن ثالث ثمانية وستون حديثاً. الشخص الذي روى الثمانية والستين حديثاً هو أبو رافع القبطي، الذي قدم إلى الجزيرة العربية في العهد المكي وأتقن اللغة العربية. وقد روي أربعة من أحاديثه في الصحيحين، حديث في صحيح البخاري وثلاثة في صحيح مسلم، بينما ورد الباقي في كتب السنن والمسانيد والمعجم الحديثية. ويُعرف عن أبي رافع أيضاً أنه كان يمتلك جزءاً حديثاً عن بدء الصلاة، لكنه لم يصل إلينا.

إن وجود الصحابة من أصل قبطي وتحديدهم يؤكد أن النبي محمد ﷺ لم يُبعث إلى العرب فقط، بل أُرسِل بالإسلام ديناً عالمياً إلى جميع البشر.

الكلمات المفتاحية: الحديث، الصحابة، تاريخ الصحابة، شبه الجزيرة العربية، مصر.

Kaynaklar / References

- Abbâdî, Mustafa. *Mısır mine'l-İskender el-Ekber ile'l-fethi'l-Arabî*. Kahire: Mektebetü'l-Anglo el-Mısriyye, 1999.
- Abdülhâdî, Cemal. *el-Fütûhâtü'l-İslâmiyye- Fethu Mısır*. Kahire: Dâru'l-Vefâ, 1999.
- Abdülhamîd, Re'fet - Mansûr, Târik. *Mısır fî'l-asri'l-Bizantî*. Kahire: Dâru Mısır el-Arabiyye, 2002.
- Abdüllatîf, Ahmed Ali. *Mısır ve'l-İmparatoriyyetü'r-Rumaniyye*. Kahire: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1972.
- Adevî, İbrâhim Ahmed. *el-İmparatoriyyetü'l-Bizantiyye ve'd-devletü'l-İslâmiyye*. Kahire: Mektebetü Nehdati Mısır, 1370/1951.
- Adevî, Muhammed Ali Mahluf. *Mâriye el-Kıptiyye*. Kahire: Dâru'l-Menâr, 1406/1986.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-Müsned*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru Sadır, 1389/1969.
- Âmirî, Ebû Zekeryâ İmâdüddîn Yahyâ b. Ebî Bekr. *er-Riyâzu'l-müstetâbe fî ma'rifeti men ravâ fî's-Sahîhayn mine's-sahâbe*. nşr. Ömer ed-Deyrâvî Ebû Hacele ve dğr. Beyrut: Müessesetü'l-Ma'ârif, 1409/1988.
- Arînî, Seyyid el-Bâz. *Mısır el-Bizantiyye*. Kahire: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1961.
- Aydınlı, Abdullah. "Ebû Râfi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/211. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- A'zamî, Muhammed Mustafa. *Dirâsât fî'l-hadîsi'n-nebevî ve târihi tedvînihi*. 2 Cilt. Riyad: el-Mektebü'l-İslâmî, 1400/1980.
- Bakî b. Mahled, Ebû Abdirrahmân el-Kurtubî. *Adedü mâ li-küllî vâhidin mine's-sahâbeti mine'l-hadîs*. nşr. Ekrem Ziya el-Ömerî. Beyrut: y.y., 1984.
- Baş, Mustafa Yasin. *Ebû Râfi'in Hayatı ve Rivayetlerinin Değerlendirilmesi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Baynes, Norman H. *el-İmparatoriyyetü'l-Bizantiyye*. trc. Hüseyin Mûnis - Mahmûd Yusuf Zâyed. Kahire: Matba'atü Lecneti't-Te'lîf, 1950.
- Becker, C. Heinrich. "Mısır/Fethi". *İslâm Ansiklopedisi*. 8/218-242. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1971.
- Bedevî, Cemal. *Müslimûn ve Ekbât mine'l-mehd ile'l-mecd*. Kahire: Dâru's-Şurûk, 1420/2000.
- Belâzurî, Ebû Bekir Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Ensâbü'l-eşrâf*. nşr. Muhammed Hamidullah. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1959.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-u İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınları, 1985.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu's-sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî ve dğr. 4 Cilt. Kahire: el-Matba'atü's-Selefiyye, 1403/1982.
- Butler, Alfred J. *The Arab Conquest of Egypt*. London: Oxford Press, 1902.
- Çağatay, Neşet. *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982.
- Darkot, Besim. "Mısır". *İslâm Ansiklopedisi*. 8/217-218. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1971.
- DİA, "Kıptîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/423-425. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

- Ebû Nüaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî. *Ma'rifetü's-sahâbe*. nşr. Âdil b. Yusuf el-Azâzî. 7 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, 1419/1998.
- Efendioğlu, Mehmet. *Arap Olmayan Sahâbîler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2018.
- Erbay, Enes Ensar. "Hz. Peygamber Devrinde Bir Hadım: Me'bûr el-Kıbtî Üzerine Bir Değerlendirme". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 10/2 (Aralık 2023), 53-66.
- Faysal, Şükrü. *Hareketü'l-fethi'l-İslâmî fî'l-karni'l-evvel*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1982.
- Günaltay, M. Şemsettin. *İran Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.
- Günaltay, M. Şemsettin. *Suriye- Filistin*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. 2 Cilt. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1991.
- Hamidullah, Muhammed. *el-Vesâiku's-siyâsiyye li'l-Ahdi'n-Nebevî ve'l-Hilâfeti'r-râşide*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1407/1987.
- Hamûdî, Hâlid. *Ümmü'l-mü'minîn Mâriyetü'l-Kıbtıyye*. Riyad: Dâru'l-Kâsım li'n-Neşr, ts.
- Humeydî, Ebû Bekr Abdullah b. Zübeyr. *el-Müsned*. nşr. Habîbürrahman el-A'zamî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1409/1988.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh el-Kurtubî. *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*. nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî. 4 Cilt. Kahire: Dâru Nehdati Mısır, 1413/1992.
- İbn Abdilhakem, Abdurrahmân b. Abdillâh el-Mısırî. *Fütûhu Mısır ve ahhâruhâ*. Leiden: Matbaatü Brill, 1920.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Zekeryâ er-Râzî. *Mücmelü'l-lüga*. nşr. Züheyr Abdülmuhsin Sultan. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1406/1986.
- İbn Hacer, Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. Sayda - Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1433/2012.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm el-Himyerî. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. nşr. Mustafa es-Sekâ ve dğr. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1406/1985.
- İbn İshâk, Muhammed b. İshâk b. Yesâr. *Sîretü İbn İshâk*. nşr. Muhammed Hamidullah. Konya: Hayra Hizmet Vakfı Yayınları, 1981.
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî. *el-Ma'ârif*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1402/1981.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî'. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sader, 1406/1985.
- İbn Tagrîberdî, Cemâlüddîn Ebû'l-Mehâsin Yusuf. *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire*. 16 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, 1972.
- İbn Yunus, Abdurrahmân b. Ahmed b. Yûnus el-Mısırî. *Târîhu Mısır*. cem' ve thk. Abdülfettâh Fethî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ali b. Muhammed. *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1432/2012.
- İnan, Afet. *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1956.
- Kazenî, Muhammed Ali Sâlih. *es-Seyyidetü Mâriyetü'l-Kıbtıyye*. Kahire: Dâru Cevâmi'i'l-Kelim, ts.
- Kemâl, Ahmed Âdil. *el-Fethu'l-İslâmî li-Mısır*. Kahire: eş-Şeriketü'd-Düveliyye li't-Tıbbâ'a, 1423/2003.

- Makrîzî, Takıyyüddîn Ahmed b. Alî. *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hıtat ve'l-âsâr (el-Hıtatü'l-Makrîziyye)*. 6 Cilt. London: Mektebetü'l-Furkân, 1995.
- Makrîzî, Takıyyüddîn Ahmed b. Alî. *Târîhu'l-Ekbât*. nşr. Abdülmecîd Riyâb. Kahire: Dâru'l-Fazîle, 1416/1995.
- Mansel, Arif Müfit. *Mısır ve Ege Tarihi Notları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1938.
- Mehmed Zihni Efendi. *Meşâhîru'n-nisâ*. sad. Bedreddin Çetiner. 2 Cilt. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1982.
- Milne, J. Grafton. *A History Of Agypt Under Roman Rule*. London: Methuen Co. Limited, 1924.
- Muhammed Rıza. *Muhammed Resûlüllah*. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1966.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1955.
- Nâfi', Muhammed Mebrûk. *Târîhu Mısır el-İslâmiyye*. Kahire: Matba'atü Şubrâ, 1358/1939.
- Naîm, A. - Miras, K. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecdîd-i Sarîh Tercemesi*. 12 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1976.
- Necâşî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Alî b. Ahmed. *Ricâlü'n-Necâşî*. nşr. Musâ eş-Şübeyrî. Kum: Müessesetü'n-Neşr el-İslâmî, 1407.
- Özer, Yusuf Ziya. *Mısır Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1939.
- Sagânî, Radiyyüddîn Hasen b. Muhammed. *Dürri's-sehâbe fî beyâni mevâdi'i vefeyâti's-sahâbe*. nşr. Sâmî Mekki el-Ânî. Bağdad: Matba'atü'l-Ma'ârif, 1389/1969.
- Selîm, Sabrî Ebü'l-Hayr. *Târîhu Mısır fî'l-asri'l-Bizantî*. Kahire: Ayn li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs el-İnsâniyye, 2001.
- Süleyman, Hâmid. *Kıssatü fethi Mısır mine'l-Kıbtıyyeti ile'l-İslâm*. Kahire: el-Mektebü'l-Arabî li'l-Maarif, 1988.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Derru's-sehâbe fî-men de Hale Mısır mine's-sahâbe*. nşr. Hamza en-Neşretî ve dğr. Kahire: el-Mektebetü'l-Kayyime, ts.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Husnü'l-muhâdara fî ahabîri Mısır ve'l-Kâhira*. nşr. Halîl el-Mansûr. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd. *el-Müsned*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Uraler, Aynur. "Mâriye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/63-64. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Vasiliev, A. Alexandr. *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. trc. Arif Müfid Mansel. Ankara: Maarif Matbaası, 1943.
- Wiet, Gaston. *Histoire de la Nation Egyptienne 4: L'Egypte arabe*. Paris: Librairie Plon, 1937.
- Zehebî, Semsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. nşr. Şuayb el-Arnâvut ve dğr. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1410/1990.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Tecdîdü esmâi's-sahâbe*. 2 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârif, 1315.